

Прикази Reviews Comptes rendus

Stefanović, Danijela. 2018. *Pouka za Merikarea: staroegipatski traktat o vlasti*. Beograd: Evoluta. ISBN 978-86-80912-20-2

Objavljivanje prvog prevoda sa nekog jezika na naš je značajan trenutak, događaj koji treba zabeležiti. Ovom prilikom reč je o prvom prevodu sa srednjoegipatskog, govornog i pisanog jezika na kraju III milenijuma pre n. e. Tokom II milenijuma pre n. e., kada je dobio neke nove elemente, podučavan je i korišćen kao uzorni, književni jezik u Egiptu i takav je, mada uz sužavanje polja upotrebe, opstao do u doba rimske vlasti nad Egiptom, tada pre svega kao jezik monumentalnih natpisa u egipatskim hramovima.

Prevedeno delo, *Pouka za Merikarea*, jedno je od „klasičnih“ dela egipatske pisane reči, o čemu svedoči to što je prepisivano i nama je danas poznato upravo zahvaljujući prepisima iz doba Novog carstva. Prevod i uvodnu studiju dugujemo Danijeli Stefanović, a izdavač je Evoluta iz Beograda. Kao godina izdanja slovi 2018, ali je knjiga predstavljena u ranu jesen naredne godine.

Ova knjiga Danijele Stefanović je od naročitog značaja za našu sredinu, ali podsetimo se da nije reč o kuriozitetu, predstavljanju kod nas egzotičnih znanja. *Pouka za Merikarea* je tekst važan za istoriju političke misli i često je poreden sa Makijavelijevim *Vladaocem* (npr. Parkinson 1998, 212; Langer 2015), kao što i Danijela Stefanović čini u svojoj stu-

diji, te on nalazi čitaoce i u akademskoj sredini i u široj publici. No ako u današnjem trenutku političke ideje, koncept ispravnog ponašanja i pravednog vladanja privlače naročitu pažnju, to nije jedina dimenzija ovog teksta. Ne treba gubiti iz vida da vrednost različitih žanrova staroegipatske književnosti nadilazi okvire te kulture te je, na primer, Oxford University Press pre više od dve decenije u svoju uglednu ediciju Oxford World's Classics uvrstio antologiju s delima iz srednjeg carstva u kojoj je i *Pouka za Merikarea* (v. Parkinson 1998). O tome svedoči i to što je još poslednjih decenija XX veka, naročito na engleskom, objavljeno više antologija koje književna dela nastala u starom Egiptu približavaju i onima koji nisu egiptolozi (v. npr. Burkard 1998, 738–739).

Treba pomenuti da su neki primeri pisane reči starog Egipta bili i ranije poznati široj čitalačkoj publici iz publikacija na našem jeziku. Međutim, to su bili pretežno prevodi engleskih i nemačkih prevoda religijskih tekstova, pri čemu su među njima najprisutniji radovi E. A. Volisa Badža (Wallis Budge) koji su sa egiptološke tačke gledišta ne samo zastareli nego ni u svoje vreme, krajem XIX i početkom XX veka, nisu držali korak sa razvojem struke. *Staroegipatski mitovi* Milice J. Matje, prevedeni sa ruskog, koje je od 1960-ih objavljivalo nekoliko izdavača, sadrže i delove egipatskih religijskih tekstova, a decenijama u istorijskim čitankama prešampavana „Himna Nilu“

je izvesno takođe prevod prevoda. Pri-povedačka veština starih Egipćana pred-stavljena je prevodom sa ruskog *Priča iz Starog Egipta*, u izdanju SKZ (1997). Nijedan od potpisnika takvih prevoda nije bio egiptolog, niti je njihovo poznavanje egipatskog jezika i pisama – ukoliko su ih uopšte posedovali – bilo dostatno za stručno prevođenje sa srednjoegipatskog, te se prevodeći sa nekog od živih jezika nisu mogli pomagati poređenjem sa originalnim, staroegipatskim tekstom. U koliko meri su poznavali kulturni kontekst u kome su ti tekstovi nastajali, a koji je bitan za donošenje niza odluka i rešavanje nedoumica pri prevođenju, otvoreno je pitanje.

Knjigom *Pouka za Merikarea: staroegipatski traktat o vlasti* dobijamo, dakle, pravi prevod sa srednjoegipatskog. Danijela Stefanović je prvi od naših stručnjaka za stari Egipat čiji osnovni istraživački alat čine jezik i pismo. Njeno primarno istraživačko polje, titulatura i administrativni sistem Egipta u vreme prvog međuperioda i srednjeg carstva, proširivano je vremenom i svojim naučnim doprinosom je stekla međunarodni ugled među stručnjacima. Takvi naučni rezultati ne bi bili ostvarljivi bez dobrog poznavanja istorije i šireg konteksta, odnosno drugih aspekata političkog, društvenog i kulturnog života Egipta (ne samo) tog doba.

Sve je to vidno u uvodnoj studiji knjige. Ona se sastoji iz dve celine. U prvoj („O pouci“) Stefanović upoznaje čitaoca sa očuvanim staroegipatskim kopijama teksta, najvažnijim naučnim publikacijama i prevodima, samim žanrom pouka u egipatskoj književnosti, daje sinopsis sadržaja *Pouka za Merikarea* i ukazuje na različite naučne stavove i rasprave koje se tiču teksta. Među rasprave spadaju one o vremenu nastanka teksta, ko

je njegov autor i da li se odnosi na prvi međuperiod period u koji ga smeštaju imena kralja Hetija i Merikarea, sina naslednika kome su pouke upućene, ili je to doba bilo samo pogodno ruho za iznošenje ideja o vlasti koje su oblikovane poznije, u XII dinastiji ili čak u Novom carstvu. Na ova pitanja i ličnosti Stefanović se vraća u drugoj, većoj celini („Istorijski Merikare“) u kojoj je težište preneto sa književnosti na istoriju, jer su i Heti i Merikare, herakleopoljski dinasti, istorijske ličnosti. Predstavljani su najvažniji od za temu značajnih pisanih izvora, kao i neki, tek poslednjih decenija u egiptologiji više cenjeni i intenzivnije prikupljani, arheološki podaci. Kompetentno i uz osvrt na relevantne naučne stavove, prikazane su političke i društvene prilike tokom prvog međuperioda, posebno odnosi, sukobi između Herakleopolja i Tebe i njihovih saveznika, te najvažniji akteri događaja. Autorka je u svoja jasno argumentovana tumačenja građe između ostalog uključila objašnjenja o etičkim i političkim vrednostima (koncept vladara), razmotrila datiranje prvobitne verzije *Pouka za Merikarea* i kasniju recepciju teksta u svetlu pretpostavki o potencijalnoj publici. Time je ne samo potkrepila priklanjanje stavu da je tekst upravo iz tog istorijskog perioda, već je poduprla svoje mišljenje da bi od nekoliko herakleopoljskih vladara imena Heti, Merikareov otac bio Heti III i da je jezgro ovih pouka nastalo za njegova života.

Sam prevod *Pouka za Merikarea*, zasnovan na najpotpunije očuvanom prepisu, na papirusu Ermitaž 1116A, središte je publikacije. „Hijeroglifski tekst, transliteracija i prevod“ (kako stoji u podnaslovu tog dela) teku paralelno: na parnim stranama je transkripcija hijeratskog tek-

sta hijeroglifskim pismom, na neparnim su transliteracija i prevod, u dva stupca. Transkripcija i transliteracija su doduše neuobičajene u tekstovima koji nisu namenjeni stručnjacima, ali u ovom slučaju mogu poslužiti kao ilustracija nekih od koraka kojima se stiže do prevoda. Pohvalne ocene prevoda, izrečene u izvodi-ma recenzija koji su štampani u knjizi, a među kojima se ističu one da je jasan i da prati original, mogu samo da ponovim. Verujem da će ovu za nas egiptologe vrlinu, prepoznati i pažljivi čitaoci. No ta vrlina je ono zbog čega čitaocu-laiku može biti potrebna pomoć radi razumevanja nekih pojmova ili celih segmenata, a koju obično nalazi u napomenama. Kao i u uvodnoj studiji, napomene su i u prevodu u podnožju stranice – izuzev kada je od njih ostao samo broj u tekstu. Tako su od ukupno šesnaest napomena (37–52) u prevodu, samo brojem nagoveštene napomene 37–38, 48–50 i 52, tj. samih napomena u podnožju stranice nema. Nedostaju i delovi hijeroglifskog teksta (segment 16, redovi 81–85), neki redovi prevoda (npr. na str. 51), te se možemo pitati da li je i napomena uz prevod bilo više nego što brojevi pokazuju i kakva su objašnjenja sadržale. Očigledno je da je na putu od recenzija do štampanja knjige nešto pošlo naopako. U prilog tome govori i to što nigde nema beleške o tome da je na naslovnoj strani detalj s jedne od stela Intefa II (MMA 13.182.3), koja se u uvodnom tekstu pominje, niti je nešto rečeno o poreklu drugih detalja kojima je knjiga ilustrovana (hijeroglifima pisani tekstovi i grupe hijeroglifa) i njihovoj funkciji u njoj. Danijela Stefanović na početku studije jasno kaže da su sve verzije *Pouka* pisane hijeratskim pismom; transkripcija hijeratskog u hijeroglifsko pismo, što je ponuđeno uz prevod, uobi-

čajen je postupak u egiptologiji. Ali kada je u knjizi egipatsko kurzivno pismo predstavljeno, bez legende, samo jednom teško raspoznatljivom sivom trakom uz naslov prevoda (str. 27) a hijeroglifi dominiraju u likovnoj opremi publikacije, nema pravog sklada, uvek poželjnog, između likovne opreme i sadržaja. Prvenstvo nad sadržajem je izgleda imao i format knjige, te na nekim neparnim stranicama, da bi se smestio tekst transliteracije i prevoda, nema gornje i donje margine (a ni mesta za napomene). Ovakav odnos prema tekstu, naročito prema delu proisteklom iz naučnog rada, izaziva negodovanje.

Poznajući brižljivost kojom Danijela Stefanović priprema svoje radove za objavljivanje, stekla sam utisak da je deo knjige koji sadrži prevod štampan neakvom greškom, a da prelomljeni tekst nije dat autoru na korekturu niti ga je urednik pažljivo pregledao. Polazeći od te pretpostavke, smatram da ne bi bilo korektno prema autorki publikacije ukazivati na svaki sitan propust i neusaglašenost. Nije moguće ni prosuđivati o ovoj celini bez poznavanja sadržaja iščezlih napomena, niti se može isključiti da je Danijela Stefanović imala nameru da da i neka dodatna objašnjenja o (svom) prevodilačkom postupku i odlukama, pruži čitaocima još neka objašnjenja o mestima koja u egipatskom tekstu nedostaju (osobito početak) ili, nedovoljno jasna, bivaju različito prevedena itd. Budući da je reč o za našu kulturu važnom prevodu, nadam se da nije bio štampan ceo tiraž od 1.000 primeraka, te da će biti štampano novo, brižljivo korigovano izdanje. I sam prevod i knjiga kao celina, i u nju uloženi trud i znanje, i naši čitaoci to zaslužuju.

Literatura

- Burkard, G. 1998. Parkinson, R.B. "The Tale of Sinuhe and other ancient Egyptian poems 1940–1640 BC". *Bibliotheca Orientalis* 55: 738–741.
- Langer, C. 2015. "The Political Realism of the Egyptian Elite: A Comparison between *The Teaching for Merikare* and Niccolò Machiavelli's *Il Principe*". *Journal of Egyptian History* 8: 49–79.
- Parkinson, R. B. 1998. *The Tale of Sinuhe and other ancient Egyptian poems 1940–1640 BC*. Oxford: Oxford University Press.

Vera Vasiljević